

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Сич Руслан Вадимович

УДК 37.01:356.35:359.7:355.231(043.3)

**ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ З ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ МАЙБУТНІХ
ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ДИСЦИПЛІН**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Хмельницький – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Державна прикордонна служба України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент **Мірошніченко Валентина Іванівна**, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кафедра теорії та історії держави і права та приватно-правових дисциплін, начальник кафедри.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, доцент **Тогочинський Олексій Михайлович**, Академія Державної пенітенціарної служби, ректор;

кандидат педагогічних наук, доцент **Калаур Світлана Миколаївна**, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, кафедра педагогіки та менеджменту освіти, докторант кафедри.

Захист відбудеться "19 листопада 2017 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.705.03 Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000.

Автореферат розісланий "15 вересня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат педагогічних наук,
доцент

І. М. Кустовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із завдань діяльності держави є забезпечення безпеки її громадян. Результати аналізу досвіду виконання прикордонниками оперативно-службових завдань у сучасних умовах різкого загострення воєнно-політичної обстановки на державному кордоні та контрольованих прикордонних районах свідчать про те, що особливої значущості набуває посилення практичного складника фахової підготовки офіцерів Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ). Теоретичні знання мають реальну користь, коли стають підґрунтям професійних умінь, що надають можливість компетентно діяти у будь-якій ситуації. Події, в яких прикордонники беруть безпосередню участь, щодня ризикуючи життям та здоров'ям, переконують, що велику роль у гарантуванні безпеки відіграють уміння, що її забезпечують. Це визначає необхідність реалізації в освітньому процесі вищого військового навчального закладу (далі – ВВНЗ) завдань, спрямованих на формування у майбутніх офіцерів-прикордонників таких умінь. Крім цього, виникає потреба у впровадженні нових підходів до організації фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, що мають на меті активізацію формування вмін з особистої безпеки. Про це йдеться в нормативно-правових документах, що визначають перспективу розвитку ДПСУ (Стратегія розвитку Державної прикордонної служби України, Стратегія розвитку Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького на період до 2021 року).

Результати аналізу наукових джерел вказують на те, що вміння з особистої безпеки фахівців різних галузей розглядаються як професійні вміння, а проблема їх формування досліджується на основі компетентнісного, особистісно-діяльнісного, інформаційного та системного підходів. Концептуальні основи проблеми формування професійних умінь майбутніх фахівців різних сфер досліджено у працях Ю. Бабанського, В. Безпалька, Б. Гершунського, Ю. Машбиця, Т. Рудневої та інших. Формування професійних умінь майбутніх офіцерів є предметом дисертаційних робіт І. Блощинського, А. Галімова, О. Діденка, Д. Іщенка, О. Ставицького, О. Торічного та інших. Однак, у більшості з них викладено лише окремі аспекти проблеми формування вмін з особистої безпеки військових фахівців. Зокрема, звертається увага на особливості формування правових умінь прикордонників (С. Кашперук, Н. Логінова, В. Райко), умінь морально поводитись (І. Грязнов, С. Крук), військово-професійних (В. Кострач, Е. Сарафанюк), тактико-спеціальних (В. Волошин, О. Трембовецький), фізичних (Р. Ковальчук, О. Фігура), управлінські (Ю. Дем'янюк, А. Кучеренко) умінь тощо. Психологічний аспект проблеми дослідження був предметом уваги Л. Балабанової, О. Волобуєвої, О. Сафіна, В. Стасюка.

Водночас результати аналізу педагогічних джерел дають можливість визнати, що, незважаючи на значний інтерес дослідників до можливостей удосконалення професійних умінь військових фахівців, проблема формування вмін з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі

вивчення професійно орієнтованих дисциплін не була предметом окремих досліджень.

Актуальність теми посилюють суперечності, які виявлено в результаті аналізу теорії та практики професійної підготовки офіцерів. Ідеться про суперечності між сучасними вимогами до особистої безпеки офіцерів-прикордонників під час виконання завдань оперативно-службової діяльності (далі – ОСД) та відсутністю науково обґрунтованих підходів до забезпечення цих вимог на практиці; між потенційними можливостями сучасного ВВНЗ щодо ефективного формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів і недостатньою реалізацією цих можливостей на практиці; між значним педагогічним потенціалом професійно орієнтованих дисциплін щодо формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників та невідповідністю форм, методів і засобів організації освітнього процесу.

Отже, актуальність теми, недостатній рівень наукової розробленості проблеми, необхідність науково-практичного розв'язання існуючих суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження “Формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проводилось відповідно до плану наукової та науково-технічної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького в межах науково-дослідної роботи “Методика формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників” (шифр 216-0036 І). Роль здобувача у виконанні цієї роботи полягає у з'ясуванні сутності та структури вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників, обґрунтуванні педагогічних умов їх формування.

Тему дисертації затверджено вченою радою Національної академії ДПСУ імені Богдана Хмельницького (протокол № 14 від 03.06.2013) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 24.09.2013).

Мета дослідження полягає у визначенні, обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

Для досягнення цієї мети в роботі вирішувалися такі **завдання**:

1. З'ясувати стан розробленості проблеми в педагогічній теорії та практиці, визначити сутність і класифікацію вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників.

2. Визначити критерії, показники та рівні сформованості вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників.

3. Обґрунтувати педагогічні умови формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

4. Розробити структурно-функціональну модель та експериментально перевірити педагогічні умови формування вмінь з особистої безпеки майбутніх

офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

Об'єктом дослідження є фахова підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників.

Предметом дослідження є педагогічні умови та структурно-функціональна модель формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

Гіпотезою дослідження є припущення про те, що формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін буде більш результативним, якщо забезпечити впровадження таких педагогічних умов: моделювання спеціальних навчальних ситуацій на заняттях із професійно орієнтованих дисциплін, спрямованих на усвідомлення значущості вмінь з особистої безпеки для здійснення оперативно-службової діяльності; забезпечення безперервності та поетапності формування вмінь з особистої безпеки у ВВНЗ; застосування активних методів для формування вмінь курсантів з особистої безпеки у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін; підготовка науково-педагогічного складу до викладання професійно орієнтованих дисциплін з урахуванням досвіду застосування вмінь з особистої безпеки в оперативно-службовій діяльності.

Для досягнення мети, вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези дослідження використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз (історичний, порівняльний, дефінітивний), синтез, порівняння, узагальнення, систематизація – для з'ясування стану розробленості проблеми дослідження у педагогічній теорії та практиці, визначення сутності й особливостей процесу формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників, обґрунтування педагогічних умов досліджуваного процесу; моделювання – для розроблення моделі формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників; *емпіричні* – анкетування, бесіда, пряме і непряме спостереження, вивчення позитивного досвіду формування вмінь з особистої безпеки військовослужбовців, метод експертних оцінок, самооцінювання – для діагностування рівня сформованості вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) – для перевірки ефективності розроблених педагогічних умов формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників; *математичної статистики*, які використовувались для кількісного та якісного аналізу результатів дослідження з використанням критерію χ^2 Пірсона.

Наукова новизна держаних результатів полягає у тому, що:

вперше обґрунтовано педагогічні умови формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників (моделювання спеціальних навчальних ситуацій на заняттях із професійно орієнтованих дисциплін, спрямованих на усвідомлення значущості вмінь з особистої безпеки для здійснення оперативно-службової діяльності; забезпечення безперервності та

поетапності формування вмінь з особистої безпеки у ВВНЗ; застосування активних методів для формування вмінь курсантів з особистої безпеки у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін; підготовка науково-педагогічного складу до викладання професійно орієнтованих дисциплін з урахуванням досвіду застосування вмінь з особистої безпеки в оперативно-службовій діяльності) та розроблено структурно-функціональну модель цього процесу;

удосконалено систему діагностики стану сформованості вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників завдяки використанню критеріїв (мотиваційно-спонукальний, поведінково-діяльнісний, результативно-перспективний), їх показників та характеристики рівнів (високий, середній, низький);

набуло подальшого розвитку визначення сутності вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників як умінь, спрямованих на зниження рівня впливу будь-яких загроз для життя, здоров'я і дієздатності під час здійснення оперативно-службової діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблено навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни “Особиста безпека та застосування сили” з метою активізації формування вмінь з особистої безпеки у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін. Підготовлено у співавторстві та видано навчально-методичний посібник “Особиста безпека та застосування сили у Державній прикордонній службі України: прийоми, способи та методи забезпечення особистої безпеки та застосування сили прикордонниками в умовах підвищеного ризику”, який використовується науково-педагогічним складом для формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників та офіцерами-прикордонниками в системі професійної підготовки.

Матеріали дослідження можуть бути використані у фаховій підготовці персоналу ДПСУ, під час викладання навчальних дисциплін “Загальна тактика”, “Тактика прикордонної служби”, “Прикордонний контроль”, “Застосування фізичної сили і спеціальних засобів”, “Фізичне виховання”, “Методика та організація вогневої підготовки у ДПСУ”, розробки програм стажування курсантів у підрозділах (органах) охорони державного кордону.

Основні результати дослідження впроваджено в освітній процес Хмельницького училища підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (акт реалізації від 19.12.2016), Військової академії, м. Одеса (акт реалізації від 03.01.2017), Національної академії Національної гвардії України (акт реалізації від 13.01.2017), Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (акт реалізації від 18.01.2017).

Особистий внесок здобувача. Усі подані в дисертації наукові результати отримано автором самостійно. У роботах, які написані у співавторстві, особисто здобувачу належать: у [1] – розкриття загальних тактичних принципів безпеки та виживання прикордонників; у [2] – обґрунтування ролі активних

методів навчання у формуванні вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та результати дослідження обговорено на науково-практичних конференціях: *міжнародних* – “Инновационные направления рекреации, физической реабилитации и здоровьесберегающих технологий” (Харьков – Белгород – Красноярск, 2013 г.), “Модель развития современной науки” (Горловка, 2014 г.), “Традиции и инновации в современной науке” (Київ, 2015 р.); “Научные перспективы – 2016” (Київ, 2016 р.); *всеукраїнських* – “Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України” (Хмельницький, 2013–2016 рр.), “Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України” (Харків, 2014 р.); “Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи” (Одеса, 2016 р.); “Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку” (Харків, 2016 р.) .

Публікації. Основні результати дослідження за темою дисертації опубліковано у 21 науковій праці, із них 1 навчально-методичний посібник, 7 наукових статей (1 – у співавторстві) – у фахових виданнях України в галузі педагогіки, 2 статті – в іноземному і наукометричному виданнях, 11 публікацій – у матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 213 найменувань, і 7 додатків на 120 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 318 сторінок. Обсяг основного тексту складає 169 сторінок і містить 4 рисунки на 4 сторінках і 14 таблиць на 13 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **першому розділі** – “Теоретичні основи формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників” – з’ясовано стан проблеми дослідження, висвітлено теоретичні основи формування вмінь з особистої безпеки фахівців; визначено сутність і класифікацію вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників; проаналізовано зарубіжний досвід формування вмінь з особистої безпеки фахівців підрозділів прикордонної охорони.

На основі осягнення наукових доробків сучасних дослідників (О. Бандурка, В. Бойко, В. Предборський) охарактеризовано базові дефініції дослідження. Зокрема, “небезпеку” (у контексті проблеми дослідження) розуміємо як такі впливи, що можуть наносити збитки здоров’ю, створювати загрозу життю та ускладнювати діяльність людини. Безпека означає відсутність небезпеки, стан людини, коли її нічого не загрожує. Однією із категорій безпеки є особиста безпека (Д. Александров, О. Копіленко, В. Криволапчук, А. Суббот, І. Тодуров). У контексті дослідження визначаємо її як стан, за якого забезпечується повна нейтралізація загроз для життя, здоров’я і дієздатності прикордонника під час виконання завдань ОСД.

Результати проведеного аналізу наукової літератури дозволили встановити, що особиста безпека фахівця залежить від специфіки, умов, змісту і форм професійної діяльності; ступеня його професійної захищеності, у тому числі наявності спеціальних заходів організаційно-правового, управлінського і матеріально-технічного характеру; рівня професійно-психологічної підготовленості і наявності спеціальних знань і умінь з особистої безпеки при вирішенні завдань професійної діяльності у небезпечних ситуаціях (Т. Білоус, В. Васенко, М. Козяр, В. Стасюк). З'ясовано, що метою забезпечення особистої безпеки у службовій діяльності є комплексний і системний вплив на потенційні та реальні загрози, що дозволить прикордоннику успішно функціонувати у нестабільних умовах, а також зниження та нейтралізація ризик-чинників, що безпосередньо впливають на ОСД. Це є можливим за наявності вмінь з особистої безпеки (далі – ВзОБ). Наголошено, що уміння передбачають здатність фахівця виконувати дію свідомо, при усвідомленні кожного окремого елемента цієї дії (С. Калаур, Е. Мілерян, П. М'ясоїд). Уміння розуміються як здатність належно виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок. Наявність уміння передбачає використання раніше набутого досвіду. У професійній діяльності реалізуються професійні вміння, які визначаються залежно від особливостей цієї діяльності (Ю. Дем'янюк, В. Кострач, О. Тогочинський).

З урахуванням результатів аналізу наукових праць із проблеми дослідження та досвіду практичної діяльності з'ясовано, що *вміння з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників – це вміння, спрямовані на зниження рівня впливу та нейтралізації ризик-чинників, що впливають на їхнє життя, здоров'я і дієздатність під час виконання завдань оперативно-службової діяльності.*

Установлено, що формуванням ВзОБ майбутніх офіцерів-прикордонників слід вважати організовану, цілеспрямовану та безперервну діяльність курсантів, спрямовану на оволодіння цими уміннями шляхом використання оптимальних методів і прийомів під час вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

Осмислення специфіки, функцій і завдань діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників, ураховуючи класифікацію вмінь за змістом, уміння з особистої безпеки віднесено до практичних умінь, бо вони формуються шляхом вправ і створюють можливість для майбутнього офіцера виконувати дії не тільки у звичних, але й в специфічних умовах. За результатами аналізу наукових праць і з урахуванням специфіки ОСД прикордонників визначено таку класифікацію ВзОБ майбутніх офіцерів-прикордонників: тактико-спеціальні (зумовлюють здатність здійснювати ОСД, у тому числі в екстремальних умовах); психофізіологічні (забезпечують фізичний, психологічний стан, стан здоров'я, працездатність, витривалість тощо); морально-організаційні (організують і зумовлюють безпечну поведінку, відповідальне ставлення до особистої безпеки у різноманітних ситуаціях ОСД).

За результатами аналізу зарубіжного досвіду формування ВзОБ військовослужбовців і правоохоронців з'ясовано, що характерним для провідних країн світу є: пріоритетне місце ВзОБ серед інших професійних

умінь; вплив вимог суспільства та практики військово-професійної діяльності на формування ВЗОБ; надання цілям і завданням формування ВЗОБ нормативного характеру; індивідуалізація процесу формування ВЗОБ; використання повною мірою морально-психологічних і матеріальних стимулів, що впливають на ефективність формування ВЗОБ військовослужбовців і правоохоронців; широке застосування сучасної матеріально-технічної бази, включаючи різні навчальні та контрольні програми; забезпеченість занять численними дидактичними засобами; яскраво виражена практична спрямованість освітнього процесу. Наголошено на необхідності використання у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін зарубіжного досвіду формування ВЗОБ.

Отже, визначення сутності та класифікації ВЗОБ дозволило розглядати процес їх формування як важливий елемент фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

У **другому розділі** – “Науково-методичні засади формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін” – визначено критерії, показники та рівні сформованості вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників; проаналізовано стан сформованості цих умінь; обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін; розроблено й теоретично обґрунтовано відповідну структурно-функціональну модель.

Результати аналізу наукової літератури, спостережень, експертного опитування та бесід із науково-педагогічним складом кафедр, офіцерами курсантських підрозділів, курсантами надали можливість визначити критерії сформованості вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін: мотиваційно-спонукальний, поведінково-діяльнісний, результативно-перспективний.

Мотиваційно-спонукальний критерій становить мотиваційну основу сформованості ВЗОБ майбутнього офіцера-прикордонника, визначає їх значущість для ОСД і класифікацію. Основними показниками критерію є: інтерес до набуття ВЗОБ; усвідомлення значущості вмінь з особистої безпеки для майбутньої професійної діяльності; орієнтація на досягнення успіху в професійній діяльності; прагнення набути професійного досвіду.

Поведінково-діяльнісний критерій відображає вияв ВЗОБ майбутнього офіцера-прикордонника в ОСД. Основними показниками цього критерію є: активність у пошуку способів вирішення професійних ситуацій; намагання застосовувати вміння з особистої безпеки у повсякденній професійній діяльності; наполегливість у набутті ВЗОБ; вияв стресостійкості.

Результативно-перспективний критерій відображає потребу у творчому застосуванні набутих ВЗОБ майбутнього офіцера-прикордонника та їх удосконаленні на перспективу служби. Відображається в таких показниках: здатність об’єктивно оцінювати вміння з особистої безпеки; творчий підхід до

застосування вмінь з особистої безпеки; здатність до самовдосконалення вмінь з особистої безпеки; схильність до вияву аналітико-прогностичного мислення.

Зазначені критерії у сукупності характеризують сформованість ВЗОБ курсантів. Результати аналізу праць учених (С. Кубіцький, П. Дзюба, І. Малецька), а також результати дослідно-експериментальної роботи надали можливість визначити характеристики високого, середнього та низького рівнів сформованості ВЗОБ майбутніх офіцерів-прикордонників для їх якісної оцінки.

З метою виявлення стану сформованості ВЗОБ майбутніх офіцерів-прикордонників було проведено констатувальний експеримент. У ньому взяли участь 247 курсантів факультетів охорони та захисту державного кордону, правоохоронної діяльності, іноземних мов та гуманітарних дисциплін та інженерно-технічного факультету Національної академії ДПСУ імені Богдана Хмельницького. Для діагностики показників мотиваційно-спонукального критерію використано методи аналізу документів, анкетного опитування курсантів, керівного та науково-педагогічного складу, спостереження, анкетування. Також використовувались адаптовані методики: для визначення мотивації професійного навчання та вивчення мотиваційної сфери курсантів. Для діагностування показників поведінково-діяльнісного критерію використано практичні завдання відповідно до вимог, які повинні виконуватись на кожному етапі навчання курсантів ВЗОБ згідно з робочими програмами навчальних дисциплін. З метою діагностування показників результативно-перспективного критерію використано творчі завдання-вправи для визначення потенційних можливостей щодо розвитку, вдосконалення і застосування ВЗОБ. Також використовувались методики “Оцінки рівня нервово-психічної стійкості”, “Самооцінки емоційного стану”, “Оцінки стану тривожності та депресії”.

За результатами констатувального етапу експерименту встановлено, що на початку високий рівень сформованості умінь з особистої безпеки мають 8,5 % опитаних, середній – 27,0 %, низький – 64,5 %. Це засвідчує про необхідність визначення й обґрунтування педагогічних умов формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін і розроблення методики їх реалізації.

Установлено, що педагогічні умови формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін – це такі обставини процесу навчання, що охоплюють відповідні форми, методи та прийоми навчання. Результати аналізу науково-педагогічної літератури, зокрема положень щодо значення професійних умінь військових фахівців (В. Кострач, В. Ягупов), експертного опитування курсантів і науково-педагогічного складу, врахування особливостей ОСД представників прикордонного відомства дозволили визначити такі педагогічні умови формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників: моделювання спеціальних навчальних ситуацій на заняттях із професійно орієнтованих дисциплін, спрямованих на усвідомлення значущості вмінь з особистої безпеки для здійснення оперативно-службової діяльності; забезпечення безперервності та поетапності формування вмінь з особистої безпеки у ВВНЗ; застосування активних методів для формування вмінь

курсантів з особистої безпеки у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін; підготовка науково-педагогічного складу до викладання професійно орієнтованих дисциплін з урахуванням досвіду застосування вмінь з особистої безпеки в оперативно-службовій діяльності.

Визначені педагогічні умови склали основу структурно-функціональної моделі формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін (рисунок 1). У моделі подано комплекс взаємопов'язаних компонентів, а саме: концептуальний (мета, принципи та підходи до формування, класифікація вмінь з особистої безпеки); процесуально-методичний (форми, методи, навчально-методичне забезпечення, етапи, педагогічні умови формування вмінь з особистої безпеки); контрольно-результативний (критерії, рівні сформованості вмінь з особистої безпеки, результат) блоки. Технологічна схема полягає в тому, що спочатку проектується певна навчальна система, а її ефективність перевіряється шляхом реалізації в конкретних педагогічних умовах.

Метою реалізації першої педагогічної умови є систематичне і цілеспрямоване орієнтування курсантів на мотивоване формування ВЗОБ. Спеціальні навчальні ситуації (“Дії прикордонного наряду під час затримання правопорушників”: а) невідомий озброєний не чинить опору законним вимогам прикордонників, б) невідомий озброєний чинить опір законним вимогам прикордонників; “Переслідування та затримання правопорушника в умовах обмеження простору та бачення”), що створювались, спонукали курсантів до усвідомлення значущості ВЗОБ для здійснення ОСД та підкріплювали позитивну мотивацію до набуття цих умінь. Теоретичну підготовку курсантів було організовано під час проведення лекцій, групових занять, індивідуальної та самостійної роботи, складання програми й індивідуального плану формування ВЗОБ кожним курсантом. Практичну складову реалізовано шляхом розв'язання ситуаційних завдань за сценаріями реалістичних ситуацій ОСД підрозділів охорони кордону, професійних рольових ігор, внесення до змісту професійно орієнтованих навчальних дисциплін питань щодо формування вмінь виконувати окремі тактичні прийоми з особистої безпеки (“Перший візуальний огляд”, “Подолання фатальних місць: проникнення навхрест, проникнення гачком, неповне проникнення”, “Проходження сходів”, “Команди жестами” тощо); під час тренінгу “Формування вмінь з особистої безпеки”, тренувань, базових і комплексних вправ, комплексних практичних занять, тренажів. Під час експериментального навчання враховано наведену раніше класифікацію ВЗОБ, а також такі механізми впливу на майбутніх офіцерів-прикордонників: розуміння фактів, явищ, подій; вироблення позитивного ставлення до засвоєного досвіду; синтез інтелектуальних, емоційних, вольових і мотиваційних процесів.

При впровадженні другої педагогічної умови діяльність курсантів спрямовано на забезпечення безперервності та поетапності формування вмінь з особистої безпеки у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін упродовж усього періоду навчання в академії. Кожен наступний етап взаємопов'язаний з попереднім.

Рисунок 1 – Структурно-функціональна модель формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін

Передбачається поетапне засвоєння чотирьох модулів (1–4 курс). Зміст і складність навчальних питань, практичних завдань, змодельованих спеціальних навчальних ситуацій залежить від етапу формування ВЗОБ: I-й модуль – одержання базових умінь; II-й модуль – одержання умінь з оборонної тактики, основ ведення вогневого поєдинку, заходів фізичного впливу; III-й модуль – одержання вмінь шляхом самостійного розв’язання ситуативних завдань у різних умовах ОСД; IV-й модуль – закріплення одержаних раніше вмінь. Складено структурно-логічну схему формування вмінь з особистої безпеки впродовж навчання в Національній академії ДПСУ імені Богдана Хмельницького орієнтовно до зазначених етапів (модулів) з урахуванням міждисциплінарних зв’язків (знання та вміння з дисципліни “Особиста безпека та застосування сили” базуються на знаннях і вміннях, отриманих під час вивчення таких дисциплін як “Загальна тактика”, “Основи охорони державного кордону”, “Служба прикордонних нарядів у пунктах пропуску через державний кордон” та ін.).

Відповідно до третьої педагогічної умови використовувались потенційні можливості навчальної дисципліни “Особиста безпека та застосування сили” як “базової” дисципліни щодо формування ВЗОБ. З цією метою було внесено кількісні та якісні зміни до програми викладання цієї навчальної дисципліни шляхом перерозподілу занять за видами, розроблення навчально-методичного комплексу, оптимізації навчально-методичного забезпечення (відеоматеріали, спецкласи, макети, імітаційні комплекси, спеціальні засоби, навчальна зброя, технічні засоби навчання, муляжі, екіпірування, тренувальні майданчики). Застосування активних методів навчання відбувалося на кожному з етапів формування ВЗОБ. Виявлену таксономію вмінь з особистої безпеки враховано у виборі методів формування ВЗОБ: професійна рольова гра за ситуативними сценаріями, тренування, аналіз ситуацій, тренінг, базові та комплексні вправи, комплексні практичні заняття, тренажі, що забезпечило формування тактико-спеціальних, психофізіологічних, морально-організаційних умінь.

Для реалізації четвертої педагогічної умови було розроблено програму спеціального тренінгу “Уміння з особистої безпеки в оперативно-службовій діяльності офіцерів-прикордонників”. На цьому тренінгу науково-педагогічний склад отримав можливість підвищити професійну компетентність, зокрема щодо особливостей викладання професійно орієнтованих дисциплін з урахуванням досвіду застосування вмінь з особистої безпеки в типових небезпечних ситуаціях, які: пов’язані з виконанням повсякденної ОСД; пов’язані з проведенням спеціальних операцій, у тому числі в екстремальних умовах; виникають у позаслужбовий час. Визначено, що рівень підготовки науково-педагогічного складу передбачає комплексне планування завдань формування у курсантів умінь з особистої безпеки, конкретизацію цих завдань з урахуванням реальних умов (модулів) навчання, відображення у змісті професійно орієнтованих навчальних дисциплін переліку вмінь, якими повинен володіти фахівець для забезпечення особистої безпеки, вибір раціональних контрольних методик, створення сприятливого психологічного клімату на заняттях з професійно орієнтованих дисциплін з метою налаштування

курсантів на успіх. Значну увагу зосереджено на особливостях використання різних методів з формування у курсантів умінь з особистої безпеки.

У **третьому розділі** – “Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін” – висвітлено результати експериментальної перевірки впливу на формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників педагогічних умов і відповідної структурно-функціональної моделі.

Для перевірки результативності педагогічних умов формування умінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін було проведено формувальний етап експерименту. У ньому взяли участь 247 курсантів факультетів охорони та захисту державного кордону, правоохоронної діяльності, іноземних мов та гуманітарних дисциплін та інженерно-технічного факультету. Вони були поділені на експериментальну групу (далі – ЕГ) у складі 126 курсантів і контрольну групу (далі – КГ) у складі 121 курсанта. На формувальному етапі експерименту до заходів було залучено 18 осіб керівного та 45 осіб науково-педагогічного складу.

Під час формувального етапу експерименту в освітню діяльність курсантів поетапно вводили завдання, ситуації, що забезпечують практичну реалізацію обґрунтованих педагогічних умов. Процес формування у курсантів ВЗОБ було спрямовано на реалізацію таких завдань: формування інтересу до набуття ВЗОБ; усвідомлення значущості ВЗОБ для майбутньої професійної діяльності; орієнтацію на досягнення успіху в професійній діяльності; прагнення набутти професійного досвіду; формування активності у пошуку способів вирішення професійних ситуацій; прагнення застосовувати ВЗОБ у повсякденній професійній діяльності; розвиток наполегливості у набутті ВЗОБ; вияву стресостійкості; формування здатності об’єктивно оцінювати ВЗОБ; творчого підходу до застосування ВЗОБ; здатності до самовдосконалення вмінь з особистої безпеки та аналітико-прогностичного мислення.

У результаті експериментальної роботи встановлено, що обґрунтовані педагогічні умови та структурно-функціональна модель формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін обумовили підвищення рівня сформованості цих вмінь. Після їх впровадження відбувся перерозподіл курсантів КГ і ЕГ за рівнями сформованості ВЗОБ майбутніх офіцерів-прикордонників. Однак у КГ цей перерозподіл є незначним, а в ЕГ – суттєвим. Частка курсантів ЕГ з високим рівнем сформованості ВЗОБ зросла на 8,3 % (з 8,7 до 17,0 %), із середнім – на 20,3 % (з 26,9 до 47,2 %). Натомість на 28,6 % зменшилася кількість курсантів із низьким рівнем (з 64,4 до 35,8 %). Водночас у КГ кількість курсантів із високим рівнем сформованості ВЗОБ зросла лише на 1,6 %, а з низьким рівнем – зменшилася лише на 10,6 % (таблиця 1).

Статистичну значущість виявлених у результаті аналізу змін у рівнях сформованості ВЗОБ курсантів ЕГ і КГ підтверджено відповідною математичною обробкою отриманих даних за допомогою критерію χ^2 Пірсона.

Оскільки $\chi^2 < \chi^2_{кр.}$ ($0,16 < 9,210$), то з'ясовано, що до початку експерименту ЕГ і КГ не відрізняються одна від одної за рівнем сформованості ВЗОБ у курсантів.

Таблиця 1 – Динаміка формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін в контрольних та експериментальних групах, %

Рівні сформованості вмінь	Експериментальна група				Контрольна група			
	На початок експерименту		На кінець експерименту		На початок експерименту		На кінець експерименту	
	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
Високий	11	8,7	21	17,0	10	8,3	12	9,9
Середній	34	26,9	60	47,2	33	27,2	44	36,2
Низький	81	64,4	45	35,8	78	64,5	65	53,9

Після завершення експерименту, оскільки $\chi^2 > \chi^2_{кр.}$ ($21,65 > 9,210$), відмінності у розподілах курсантів ЕГ і КГ за рівнями сформованості вмінь з особистої безпеки підтверджено на рівні значущості $p \leq 0,05$. Це доводить результативність упроваджених педагогічних умов формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та вирішено наукове завдання щодо формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

1. Різноманітні аспекти проблеми формування вмінь з особистої безпеки фахівців є в центрі уваги сучасних науковців, однак комплексного дослідження процесу формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін на сьогодні немає.

Уміння з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників – це вміння, спрямовані на зниження рівня впливу та нейтралізації ризик-чинників, що впливають на їхнє життя, здоров'я і дієдатність під час виконання завдань оперативно-службової діяльності.

Установлено, що формуванням вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників слід вважати організовану, цілеспрямовану та безперервну діяльність курсантів, спрямовану на оволодіння цими вміннями шляхом використання оптимальних методів і прийомів під час вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

Уміння з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників поділяються на тактико-спеціальні (зумовлюють здатність здійснювати оперативно-службову діяльність, у тому числі в екстремальних умовах), психофізіологічні (забезпечують фізичний, психологічний стан, стан здоров'я, працездатність, витривалість тощо), морально-організаційні (зумовлюють безпечну поведінку, відповідальне ставлення до особистої безпеки у різноманітних ситуаціях оперативно-службової діяльності).

2. Критеріями сформованості вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників є: мотиваційно-спонукальний (показники: інтерес до набуття вмінь з особистої безпеки; усвідомлення значущості вмінь з особистої безпеки для майбутньої професійної діяльності; орієнтація на досягнення успіху в професійній діяльності; прагнення набути професійного досвіду), поведінково-діяльнісний (показники: активність у пошуку способів вирішення професійних ситуацій; намагання застосовувати вміння з особистої безпеки у повсякденній професійній діяльності; наполегливість у набутті вмінь з особистої безпеки; вияв стресостійкості) і результативно-перспективний (показники: здатність об'єктивно оцінювати вміння з особистої безпеки; творчий підхід до застосування вмінь з особистої безпеки; здатність до самовдосконалення вмінь з особистої безпеки; схильність до вияву аналітико-прогностичного мислення). На основі критеріїв стало можливим визначення рівнів такої сформованості – високого, середнього, низького.

3. Для формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників важливе значення мають такі педагогічні умови:

моделювання спеціальних навчальних ситуацій на заняттях із професійно орієнтованих дисциплін, спрямованих на усвідомлення значущості вмінь з особистої безпеки для здійснення оперативно-службової діяльності (метою її реалізації є систематичне і цілеспрямоване орієнтування курсантів на мотивоване формування вмінь з особистої безпеки. Спеціальні навчальні ситуації, що створювались, спонукали курсантів до усвідомлення значущості вмінь з особистої безпеки для здійснення оперативно-службової діяльності та підкріплювали позитивну мотивацію до набуття цих умінь);

забезпечення безперервності та поетапності формування вмінь з особистої безпеки у ВВНЗ (динаміка змін у рівнях сформованості умінь з особистої безпеки виявляється як послідовний перехід від одержання базових умінь (I-й модуль) через одержання вмінь з оборонної тактики, основ ведення вогневого поєдинку, заходів фізичного впливу (II-й) та одержання вмінь шляхом самостійного розв'язання ситуативних завдань у різних умовах оперативно-службової діяльності (III-й) до закріплення одержаних раніше вмінь (IV-й модуль);

застосування активних методів для формування вмінь курсантів з особистої безпеки у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін (професійна рольова гра за ситуативними сценаріями, тренування, аналіз ситуацій, тренінг, базові та комплексні вправи, комплексні практичні заняття, тренажі);

підготовка науково-педагогічного складу до викладання професійно орієнтованих дисциплін з урахуванням досвіду застосування вмінь з особистої безпеки в оперативно-службовій діяльності (розроблено програму спеціального тренінгу “Уміння з особистої безпеки в оперативно-службовій діяльності офіцерів-прикордонників”).

4. Розроблена структурно-функціональна модель формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін включає такі блоки: концептуальний (мета,

принципи та підходи до формування, класифікація вмінь з особистої безпеки); процесуально-методичний (форми, методи, навчально-методичне забезпечення, етапи, педагогічні умови формування вмінь з особистої безпеки); контрольньо-результативний (критерії та рівні сформованості вмінь з особистої безпеки, корекційні заходи, результат).

Дієвість запропонованих педагогічних умов та відповідної структурно-функціональної моделі підтвердив формувальний експеримент. Упровадження педагогічних умов формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін сприяє статистично значущим змінам: кількість курсантів з високим рівнем сформованості вмінь з особистої безпеки в ЕГ склала 17,0 % проти 8,7 %, у КГ – 9,9 % проти 8,3 %. Кількість курсантів з низьким рівнем в ЕГ зменшилась від 64,4 % до 35,8 %, у КГ – від 64,5 % до 53,9 %. В експериментальній групі було отримано більш високі результати за обраними критеріями та показниками. Математична обробка результатів експериментальної роботи підтвердила гіпотезу дослідження.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін і не претендує на повне розкриття зазначеної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання навчально-методичного забезпечення формування вмінь з особистої безпеки в умовах ВВНЗ; визначення напрямів самовдосконалення вмінь з особистої безпеки впродовж служби.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчальні та навчально-методичні посібники

1. Сич, Р. В. Особиста безпека та застосування сили у Державній прикордонній службі України: прийоми, способи та методи забезпечення особистої безпеки та застосування сили прикордонниками в умовах підвищеного ризику : навч.-метод. посіб. / В. І. Тробюк, А. В. Плеханов, Р. В. Сич та ін. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2013. – Частина 2. – 212 с.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

2. Сич, Р. В. Методика проведення тренінгу формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення військово-спеціальних дисциплін / Р. В. Сич, В. І. Мірошніченко // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні та психологічні науки / голов. ред. Райко В. В. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2013. – № 2(67). – С. 137–148.

3. Сич, Р. В. Сутність і структура вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників, особливості їх формування у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін / Р. В. Сич // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наук. праць / наук. ред. Руснак І. С. – Чернівці, 2014. – Вип. 705 : Педагогіка та психологія. – С. 182–189.

4. Сич, Р. В. Обґрунтування ролі окремих навчальних дисциплін з циклу професійно орієнтованих у формуванні вмінь з особистої безпеки майбутніх

офіцерів-прикордонників / Р. В. Сич // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні та психологічні науки / голов. ред. Райко В. В. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2014. – № 4(73). – С. 299–313.

5. **Сич, Р. В.** Обоснование методики формирования умений по личной безопасности будущих офицеров-пограничников в процессе изучения профессионально ориентированных дисциплин / Р. В. Сич // Оралдың ғылым жаршысы. Серія : педагогические науки, история, музыка и жизнь, физическая культура и спорт : научно-теоретический и практический журнал / [гл. ред. М. Ф. Хабибуллин]. – 2015. – № 8 (139). – С. 40–49.

6. **Сич, Р. В.** Визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників / Р. В. Сич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. праць / редкол. : Шахов В. І. (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ “Нілан ЛТД”, 2015. – Вип. 43. – Ч. 1. – С. 336–341.

7. **Сич, Р. В.** Формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників як науково-педагогічна проблема / Р. В. Сич // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наук. праць / наук. ред. Руснак І. С. – Чернівці, 2015. – Вип. 760 : Педагогіка та психологія. – С. 174–181.

8. **Сич, Р. В.** Поняття особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників та форми її забезпечення в оперативно-службовій діяльності / Р. Сич // Науковий огляд. – 2016. – № 5 (26). – С. 91–99.

9. **Сич, Р. В.** Обґрунтування педагогічних умов формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників / Р. Сич // Молодий вчений. – 2016. – № 11 (38). – С. 506–512.

10. **Сич, Р. В.** Аналіз результатів експериментального етапу дослідження формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників / Р. Сич // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки / голов. ред. Діденко О. В. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2016. – № 5(7). – С. 248–260.

Опубліковані праці апробаційного характеру

11. **Сич, Р. В.** Етапи формування вмінь майбутніх офіцерів-прикордонників з особистої безпеки та застосування сили / Сич Р. В. // Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України : тези VI Всеукр. наук.-практ. конференції (Хмельницький, 15 листопада 2013 р.) / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2013. – С. 520–522.

12. **Сич, Р. В.** Сутність умінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників з особистої безпеки / Р. В. Сич // Инновационные направления рекреации, физической реабилитации и здоровьесберегающих технологий // Сборник статей VI Междунар. научн. конференции (Харьков, 28–29 ноября 2013 г.). – Харьков–Белгород–Красноярск : ХГАФК, 2013. – С. 224–230.

13. **Сич, Р. В.** Формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін /

Р. В. Сич // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 14 березня 2014 р.). – Харків : ХНУВС, 2014. – С. 149–151.

14. **Сич, Р. В.** Аналіз окремих зарубіжних методик навчання вмінь з особистої безпеки / Сич Р. В. // Модель развития современной науки: матер. X(L) Междунар. науч.-практ. конф. по философ., филол., юр., пед., эконом., психол., социол. и политол. наукам (Горловка, 23–24 октября 2014 г.). – Горловка : ФЛП Пантюх Ю.Ф., 2014. – С. 26–29.

15. **Сич, Р. В.** Урахування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у розвитку їх особистісного професійного потенціалу / Р. В. Сич // Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України : тези VIII Всеукр. наук.-практ. конференції (Хмельницький, 21 листопада 2014 р.) / Нац. акад. Держ. прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2014. – С. 254–255.

16. **Сич, Р. В.** Психологічні аспекти у визначенні підходів щодо формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників / Р. В. Сич // Традиции и инновации в современной науке: материалы IV (LVI) Международной научно-практической конференции (Киев, 24 апреля 2015 г.). – К., 2015. – С. 40–43.

17. **Сич, Р. В.** Міждисциплінарна інтеграція знань з професійно-орієнтованих дисциплін як педагогічна умова формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників / Р. В. Сич // Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України : тези VIII Всеукр. наук.-практ. конференції (Хмельницький, 10 грудня 2015 р.) / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2015. – С. 302–330.

18. **Сич, Р. В.** Екстремальні ситуації як чинники небезпеки діяльності особового складу Державної прикордонної служби України / Р. В. Сич // Научные перспективы – 2016 : матеріали II (LXVI) Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26 лютого 2016 р.). – К., 2016. – С. 34–37.

19. **Сич, Р. В.** Педагогічні умови формування умінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників / Р. В. Сич // Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи : матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 22–23 вересня 2016 р.). – Одеса, 2016. – С. 312–314.

20. **Сич, Р. В.** Стан сформованості вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін / Р. В. Сич // Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку : матер. всеукр. наук.-практ. конференції (Харків, 25 листопада 2016 р.) / Національна академія Національної гвардії України. – Харків, 2016. – С. 49–51.

21. **Сич, Р. В.** Використання активних методів навчання у формуванні вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників / Р. В. Сич // Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України : тези IX Всеукр. наук.-практ. конференції (Хмельницький,

8 грудня 2016 р.) / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2016. – С. 329–330.

АНОТАЦІЇ

Сич Р. В. Формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, 2017.

Дисертацію присвячено дослідженню проблеми формування вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін. Розкрито сутність зазначених умінь, їх класифікацію: тактико-спеціальні (зумовлюють здатність здійснювати оперативно-службову діяльність, у тому числі в екстремальних умовах); психофізіологічні (забезпечують фізичний, психологічний стан, стан здоров'я, працездатність тощо); морально-організаційні (організують і зумовлюють безпечну поведінку, відповідальне ставлення до особистої безпеки у різноманітних ситуаціях оперативно-службової діяльності). Визначено критерії (мотиваційно-спонукальний, поведінково-діяльнісний, результативно-перспективний) і показники для діагностування сформованості вмінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників. Обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови їх ефективного формування: моделювання спеціальних навчальних ситуацій на заняттях із професійно орієнтованих дисциплін, спрямованих на усвідомлення значущості вмінь з особистої безпеки для здійснення оперативно-службової діяльності; забезпечення безперервності та поетапності формування вмінь з особистої безпеки у ВВНЗ; застосування активних методів для формування вмінь курсантів з особистої безпеки у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін; підготовка науково-педагогічного складу до викладання професійно орієнтованих дисциплін з урахуванням досвіду застосування вмінь з особистої безпеки в оперативно-службовій діяльності. Розроблено структурно-функціональну модель формування таких вмінь, яка включає концептуальний, процесуально-методичний і контрольний-результативний блоки.

Ключові слова: особиста безпека, вміння з особистої безпеки, майбутні офіцери-прикордонники, професійно орієнтовані дисципліни, педагогічні умови.

Сыч Р. В. Формирование умений по личной безопасности будущих офицеров-пограничников в процессе изучения профессионально ориентированных дисциплин. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального

образования. – Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого, Хмельницкий, 2017.

Диссертация посвящена исследованию проблемы формирования умений по личной безопасности будущих офицеров-пограничников в процессе изучения профессионально ориентированных дисциплин. Раскрыта сущность указанных умений, их классификация: тактико-специальные (обуславливают способность совершать оперативно-служебную деятельность, в том числе в экстремальных условиях); психофизиологические (обеспечивают физическое, психологическое состояние, состояние здоровья, трудоспособность и т. д.); морально-организационные (организуют и обуславливают безопасное поведение, ответственное отношение к личной безопасности в разнообразных ситуациях оперативно-служебной деятельности). Определены критерии (мотивационно-побудительный, поведенчески-деятельностный, результативно-перспективный) и показатели для диагностики сформированности умений по личной безопасности будущих офицеров-пограничников. Обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия их эффективного формирования: моделирование специальных учебных ситуаций на занятиях по профессионально ориентированных дисциплин, направленных на осознание значительности умений по личной безопасности для осуществления оперативно-служебной деятельности; обеспечения непрерывности и поэтапности формирования умений по личной безопасности у вузов; применение активных методов для формирования умений курсантов по личной безопасности в процессе изучения профессионально ориентированных дисциплин; подготовка научно-педагогического состава к преподаванию профессионально ориентированных дисциплин с учетом опыта применения умений по личной безопасности в оперативно-служебной деятельности. Разработана структурно-функциональная модель формирования таких умений, которая включает концептуальный, процессуально-методический и контрольно-результативный блоки.

Ключевые слова: личная безопасность, умения по личной безопасности, будущие офицеры-пограничники, профессионально ориентированные дисциплины, педагогические условия.

Sych R. V. Formation of the future border guard officers' personal security skills in the process of profession-oriented subjects studying. – Qualifying scientific work on the manuscript.

The thesis is for obtaining the scientific degree of the candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.04 – theory and methods of professional education. – The National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi, 2017

The thesis deals with study on problems of formation of future border guard officers' personal security skills in the process of profession-oriented subjects studying. The state of the research problem has been analyzed, theoretical framework of the specialists' personal security skills formation has been highlighted. The essence of the skills mentioned, as professional ones, aimed at decreasing the level of

any risks to their lives, health and viability influence when carrying out operational and service duties has been revealed.

Formation of the future border guard officers' personal security skills is seen as organized and purposeful work on development and improvement of the mentioned future border guard officers' skills necessary for effective duties performing on the State border protection, by using a range of methods and techniques in the process of profession-oriented subjects studying.

The structure of the future border guard officers' personal security skills: tactical and special (determining the ability to carry out operational and service duties, under extreme conditions as well); psychophysiological (sustain physical, psychological state, state of health, working capacity, etc.); moral and organizational (organize and stipulate safe conduct, responsible attitude to personal security in various situations of operational and service activities). International practices of personal security skills formation among border police staff has been analyzed.

The criteria of the future border guard officers' personal security skills formedness have been defined: motivational and stimulating (indicators: being interested in mastering personal security skills; understanding the the importance of the personal security skills for the future professional activity, commitment to success in professional activity, aspiration to gain professional experience), behavioural and pragmatist (indicators: active search for solutions in professional situations, attempts to use personal security skills in everyday professional activity, persistence in gaining personal security skills, stress resistance display); resultative and potential (indicators: ability to assess the personal security skills, creative approach to personal security skills employment, ability to improve the personal security skills, propensity to demonstrate analytical and forecasting thinking, on the basis of which its levels can be identified (high, medium, low).

The state of the skills mentioned formedness has been analyzed, the model has been developed, the pedagogical conditions of their effective formation have been grounded: modeling of special educational situations at lessons on professionally oriented disciplines, aimed at understanding the significance of personal security skills for carrying out operational and service duties; ensuring the continuity and phased formation of personal security skills at higher military educational establishment; application of active methods for the formation of the cadets' personal security skills in the process of mastering professionally oriented disciplines; preparation of teaching staff for the professionally oriented disciplines teaching in view of the experience of personal security skills applying in operational and service activities. The developed structural and functional model of formation of the personal security skills of the future border guard officers in the process of studying professionally oriented disciplines includes the following blocks: conceptual; procedural and methodical; control and results.

Key words: personal security, personal security skills, future border guard officers, profession-oriented subjects, pedagogical conditions.